

Janusz Gręźlikowski

"Semel Deo dedicatum non est ad usum humanos ulterius transferendum(...).", red. J. Wroceński, B. Szewczul, A. Orczykowski, Warszawa 2004 : [recenzja]

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawno-historyczny 48/1-2, 247-253

2005

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Semel Deo dedicatum non est ad usus humanos ulterius transferendum. Księga pamiątkowa dedykowana ks. prof. dr. hab. Julianowi Kałowskiemu z okazji siedemdziesiątej rocznicy urodzin, red. J. Wroceński, B. Szewczuł, A. Orczykowski, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2004, 726 s.

W liście apostołskim *Tertio millennio adveniente*, ogłoszonym w związku z przygotowaniem Jubileuszu Roku 2000, Jan Paweł II napisał m.in.: *Jubileusze w życiu indywidualnych osób zwykle łączą się z datą Chrztu, Bierzmowania, święceń kapłańskich czy też biskupich [...]. W znaczeniu chrześcijańskim [...] każdy Jubileusz stanowi szczególnie rok łaski, którą otrzymała dana osoba poprzez jeden z wymienionych sakramentów [...] ma on również wielkie i szczególne znaczenie w życiu jednostek oraz w życiu odnośnych wspólnot.* W powyższych słowach Ojciec Święty wyjaśnia sens i wskazuje na potrzebę obchodzenia jubileuszy osobistych i wspólnotowych, stwierdzając jednocześnie, iż *czas jubileuszu jest czasem wielkiej radości oraz czasem szczególnego dziękczynienia.*

Słowa te możemy odnieść do jubileuszu siedemdziesięciolecia urodzin Dziekana Wydziału Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie ks. prof. dra hab. Juliana Kałowskiego MIC oraz książki pamiątkowej wydanej z tej okazji i dedykowanej Księdzu Profesorowi, jako dowód wdzięczności dla jego pracy, osiągnięć naukowych, a także dla jego walorów i przymiotów ducha oraz charakteru. Obchodzenie jubileuszy i dedykowanie ksiąg pamiątkowych – prac zbiorowych jubilatam jest rzeczą jakże ważną i znaczącą, gdyż dobre wykonanie zadań badawczych i dydaktycznych wyższych uczelni zależy przede wszystkim od ich profesorów. Ich prace i osiągnięcia świadczą o wkładzie w naukę i o możliwościach jej dalszego rozwoju. Wyznaczają poziom uczelni i jej miejsce w nauce. Decydują o profilu i randze uczelni. Dzięki pracowitości i talentom kadry profesorskiej uczelni nabierają znaczenia i dzięki nim ich imię staje się sławne. Dlatego dobrze się dzieje, że tradycją uniwersytetów i wyższych uczelni jest to, iż dla uczczenia swoich profesorów i okazania im uznania i wdzięczności za wkład w rozwój środowiska akademickiego oraz nauki, wydają księgi jubileuszowe czy pamiątkowe. Tak też było w przypadku ks. prof. dra hab. Juliana Kałowskiego, dziekana Wydziału Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

Obszerną i interesującą księgę pamiątkową zatytułowaną *Semel Deo dedicatum non est ad usus humanos ulterius transferendum*, w pięknej szacie graficznej, wydało Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Księga ta została ofiarowana i dedykowana księdzu profesorowi Juliuszowi Kałowskiemu z racji siedemdziesiątej rocznicy jego urodzin, jako dowód życzliwości i wdzięczności dla jego osiągnięć naukowych oraz dydaktycznych i okazja refleksji nad wyjątkowo urozmaiconym dziełem życia uczonego, zakonnika, kapłana, profesora i wychowawcy. Do rzeczywistości życia zakonnego, kapłańskiego i naukowego Księdza Profesora nawiązuje tytuł publikacji. Jest to księga upamiętniająca wielkie zasługi Księdza Profesora Kałowskiego dla rozwoju nauki i szkolnictwa wyższego. Stanowi wyraz podziwu, a zarazem uznania dla jego dotychczasowego dorobku naukowego i życiowego oraz jest formą podziękowania ze strony Wydziału Prawa Kanonicznego i Uniwersytetu za jego pracę, wykłady, badania naukowe, napisane książki i artykuły, pełnione funkcje na Wydziale i w Uniwersytecie.

Warto księgę tę zaanonsować i pokrótce przedstawić, albowiem podejmuje w zawartych tam artykułach wiele ciekawych i merytorycznie ważnych oraz aktualnych tematów sięgających do zagadnień związanych z teorią prawa kanonicznego, ustrojem Kościoła, prawem zakonnym i sakramentalnym, procesowym oraz historią prawa kanonicznego. Lista ludzi nauki, którzy zechcieli włączyć się w jubileusz Księdza Profesora poprzez napisanie artykułu jest dość spora i wynosi 31 osób. Wśród nich warto wymienić takie nazwiska jak: Jan Błęszyński, ks. Jan Dyduch, ks. Ginter Dzierżon, ks. Wojciech Góralski, ks. Janusz Gręźlikowski, ks. Wiesław Kiwior OCD, ks. Antoni Kość SVD, ks. Józef Krukowski, ks. Józef Krzywda, ks. Henryk Misztal, ks. Marian Pastuszko, ks. Stanisław Paździor, ks. Tomasz Rozkrut, ks. Czesław Rychlicki, ks. Józef Wroceński SCJ, ks. Remigiusz Sobański, ks. Henryk Stawniak, ks. Zbigniew Suchecki OFMConv., ks. Ryszard Szychmiller, Jan Zabłocki, ks. Bronisław Zubert OFM. Wszyscy autorzy pragnęli swoim słowem pisany – odnoszącym się wprost do jubilatą czy też do jakiegoś podejmowanego przez siebie zagadnienia opisanego w artykule – włączyć się w dzieło oddania szacunku Księdzu Profesorowi Kałowskiemu i dołączyć do grona osób dziękujących za kształt jego obecności w życiu Kościoła w Polsce, zgromadzenia Księży Marianów, uniwersytetu i w rozwój kanonistyki polskiej.

Ks. prof. Julian Kałowski urodził się 12 maja 1933 r. w Dziechcińcu, woj. warszawskie. W latach 1950-1952 podjął naukę w Niższym Seminarium Księży Pallołynów na Kopcu koło Wadowic. W 1952 r. wstąpił do Zgromadzenia Księży Marianów. Po odbyciu nowicjatu uczęszczał do Niższego Seminarium w Warszawie, prowadzonego przez Księży Marianów. W latach 1956-1958 odbył studia filozoficzne w Wyższym Seminarium Duchownym Archidiecezji Warszawskiej. Śluby wieczyste złożył z 1957 r. w Stoczku Warmińskim. W latach 1958-1962 studiował

teologię w Wyższym Seminarium Duchownym we Włocławku, tam też 24 czerwca 1962 r. otrzymał święcenia kapłańskie. W 1968 r. rozpoczął studia specjalistyczne na Wydziale Prawa Kanonicznego Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie, które zakończył tytułem magistra prawa kanonicznego. Bezpośrednio po uzyskaniu magisterium udał się do Rzymu, gdzie przeprowadzał kwerendę w Tajnym Archiwum Watykańskim potrzebna do pracy doktorskiej. W roku 1975 uzyskał na Wydziale Prawa Kanonicznego Akademii Teologii Katolickiej stopień naukowy doktora nauk prawnych i jednocześnie podjął zajęcia dydaktyczne na tym Wydziale. W roku 1981 Rada Wydziału Prawa Kanonicznego Akademii Teologii Katolickiej nadała mu stopień naukowy doktora habilitowanego nauk prawnych w zakresie prawa kanonicznego, zatwierdzony w marcu 1983 r. przez Centralną Komisję Kwalifikacyjną do Spraw Tytułu Naukowego i Stopni Naukowych. W październiku 1983 r. został powołany na stanowisko docenta w Katedrze Historii Prawa Kościelnego w Polsce, jak również otrzymał nominację na kierownika tejże Katedry. W roku 1990 został powołany na stanowisko profesora nadzwyczajnego, a tytuł naukowy profesora nauk prawnych przyznano mu 18 lipca 1994 r. Na stanowisko profesora zwyczajnego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego został mianowany 1 stycznia 2000 r.

Główne kierunki działalności naukowej Księdza Profesora koncentrują się wokół zagadnień prawnych dotyczących instytutów zakonnych i świeckich oraz stowarzyszeń życia apostołskiego, a zwłaszcza wokół ich instytucji w rozwoju prawnohistorycznym. Opublikował kilka monografii, wiele artykułów, liczne recenzje, biogramy, sprawozdania, hasła w języku włoskim, które zostały zamieszczone w *Dizionario degli istituti di perfezione*. Wypromował kilku doktorów, napisał szereg recenzji prac doktorskich, habilitacyjnych, magisterskich i wydawniczych. Ksiądz Profesor Kałowski wspólnie z ks. prof. J. R. Barem jest autorem pierwszego w kanonistyce polskiej komentarza do prawa o instytutach życia konsekrowanego według Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r. pt. *Prawo o instytutach życia konsekrowanego* (Warszawa 1985). Zaslżył się też kanonistyce w Polsce oraz w świecie przez wydanie drukiem – po promulgacji przez Jana Pawła II w dniu 18 października 1990 r. Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich – monografii pt. *Prawo o instytutach życia konsekrowanego według Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich* (Warszawa 1994). Opublikował także książkę zatytułowaną *Życie braterskie we wspólnocie* (Warszawa 1999), w której przedstawił problemy związane z kryzysem życia braterskiego we wspólnocie zakonnej. Ponadto bierze czynny udział w życiu Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Na Wydziale Prawa Kanonicznego sprawował i nadal sprawuje odpowiedzialne funkcje. W latach 1984-1987 i 1993-1996 urząd prodziekana, a w latach 1987-1993 urząd dziekana tegoż Wydziału. Na urząd dziekana został wybrany ponownie w 1999 r. i jest nim

nadal. Od wielu lat należy do Senatu Uniwersytetu i różnych komisji senackich. Należy do największych znawców w Polsce prawa kościelnego odnoszącego się do instytutów życia konsekrowanego i stowarzyszenia życia apostołskiego.

Księga jubileuszowa poświęcona ks. Profesorowi Kałowskiemu została zatytułowana – jak już wspomniano – *Semel Deo dedicatum non est ad usum humanos ulterius transferendum* nawiązując niejako do osoby i działalności Jubilata, jako wyraz wdzięczności dla jego pracy i osiągnięć, a przede wszystkim dla jego walorów i przymiotów ducha oraz charakteru. Powołujące spojrzenie Chrystusa dosięgło bowiem jego umysłu, a nade wszystko napełniło miłością i dobrocią jego serce. Tę rzeczywistość pragnie odzwierciedlać tytuł publikacji sięgający do życia zakonnego, kapłańskiego i naukowego Księdza Profesora.

Z racji na okolicznościowy charakter publikacji jej treść jest bardzo różnorodna. Całość publikacji została podzielona na osiem części: I – *Wokół Osoby Jubilata* (s. 11-18), II – *Z teorii prawa kanonicznego* (s. 19-93), III – *Z ustroju Kościoła* (s. 95-185), IV – *Z prawa zakonnego* (s. 187-286), V – *Z prawa o sakramentach* (s. 287-510), VI – *Z prawa procesowego* (s. 511-596), VII – *Z historii prawa kanonicznego* (597-678) i VIII – *Varia* (s. 679-718). Na początku publikacji znajdujemy zdjęcie czarno-białe Księdza Profesora i *słowo od redaktorów* (s. 5-8) a na końcu *noty o autorach* (s. 719-721) i *spis treści* (s. 723-726).

W części p i e r w s z e j prezentowanej książki znajdujemy tekst dr Bożeny Szewczul zatytułowany *Ksiądz Profesor doktor habilitowany Julian Kałowski MIC*. Odnosi się on bezpośrednio do drogi, osiągnięć naukowych i dydaktycznych Jubilata. Autorka bardzo dokładnie i wnikliwie prześledziła i ukazała drogę naukową Księdza Jubilata, jego zainteresowania naukowe i badawcze oraz najważniejsze osiągnięcia w dziedzinie przede wszystkim prawa zakonnego. Szkoda, że w tej części książki nie zamieszczono wykazu wszystkich publikacji Księdza Profesora Kałowskiego.

Część d r u g a zatytułowana *Z teorii prawa kanonicznego* zawiera 4 artykuły z tego właśnie zakresu tematycznego: ks. R. Sobańskiego, *Uwagi o studiach prawa kanonicznego (na marginesie dekretu Kongregacji Wychowania Katolickiego z 2.09.2002 r.)* – s. 21-31; ks. A. Kościa SVD, *Znaczenie idei prawa dla tworzenia dobra prawa* (s. 33-50); ks. J. Krukowskiego, *Recepcja Kodeksu Prawa kanonicznego z 1983 r. w aktach normatywnych Konferencji Episkopatu Polski* (s. 51-66) i ks. T. Galkowskiego CP, *Prawo a obowiązek w społecznym nauczaniu Kościoła* (s. 67-93). Wszystkie przełożenia zawierają bogaty ładunek treściowy podejmujący wiele zagadnień teoretyczno-prawnych. Na zauważenie zasługuje artykuł ks. prof. Sobańskiego podejmujący trudny i dyskusyjny problem studiów kanonistycznych na Wydziałach Prawa Kanonicznego w świetle dekretu Kongregacji Wychowania Katolickiego z dnia 2 września 2002 r. Normy dekretu autor aplikuje do rzeczywistości

Wydziału Prawa Kanonicznego UKSW w Warszawie, gdzie jest także profesorem. Stwierdza, że *dekret Kongregacji wymaga nie tylko przejrzenia programów studiów, ale winien pobudzić do zasadniczej refleksji nad naborem na studia prawa kanonicznego, wizerunkiem absolwentów, profilem wydziału oraz aktywnością badawczą pracowników naukowo-dydaktycznych* (s. 31).

T r z e c i a część prezentowanej książki została zatytułowana *Z ustroju Kościoła*. Znajdujemy w niej pięć artykułów: ks. J. Wroceńskiego SCJ, *Pozycja diecezjalnej rady duszpasterskiej w strukturze Kościoła partykularnego* (s. 97-111), ks. H. Stawniaka SDB, *Miejsce szkoły katolickiej w systemie salezjańskiego wychowania młodzieży* (s. 113-128), ks. Jana Dyducha, *Prawny aspekt zrzeszonego apostołstwa świeckich* (s. 129-140), o. J. Łapińskiego OFMConv na temat *Struktury synodalne w prawodawstwie katolickich Kościołów Wschodnich* (s. 141-167) i P. Sobczaka pt. *Autonomia i zadania wiernych świeckich jako element autonomii Kościoła w stosunku do wspólnoty politycznej. Kilka uwag w świetle nauki Soboru Watykańskiego II na temat relacji państwo – Kościół* (s. 169-185).

Następna, c z w a r t a, część książki pamiątkowej poświęcona została *prawu zakonnemu*. Otwiera ją artykuł ks. J. Krzywdy CM zatytułowany *Instytuty życia konsekrowanego a Kościół partykularny* (s. 189-200), a następnie znajdujemy przedłożenia: B. Szewczul, *Klauzura papieska i życie kontemplacyjne mniszek w świetle instrukcji „Verbi sponsa”* (s. 201-236); ks. A. Orczykowskiego SChr, *Priorytety apostołskie instytutów życia konsekrowanego w Polsce na początku nowego tysiąclecia* (s. 237-256); ks. M. Saja CSsR, *Formacja do życia według rad ewangelicznych na przykładzie Wyższego Seminarium Duchownego Redemptorystów* (s. 257-285).

Część p i ą t a, najobszerniejszą, zatytułowaną *Z prawa o sakramentach* rozpoczyna kanoniczno-pastoralne i bardzo praktyczne przedłożenie ks. J. Krajczyńskiego nt. *Dopuszczenie dziecka do sakramentu chrztu. Refleksje kanoniczno-pastoralne* (s. 289-314). Ks. prof. M. Pastuszko jest autorem interesującego tekstu, który nosi tytuł *Wymogi stawiane przyjmującym święcenia* (s. 315-419). *Dowodzenie w sprawach o nieważność małżeństwa z tytułu podstępnego wprowadzenia w błąd (kan. 1098 KPK)* to tytuł artykułu ks. prof. W. Góralskiego (s. 421-435). Ks. B. W. Zubert napisał tekst zaczerpnięty ze swojej pracy doktorskiej i zmodyfikowany nt. *Kształtowanie się klauzuli „nisi malitia suppleat aetatem” w kanonicznym prawie małżeńskim XII wieku* (s. 437-462). Następny artykuł autorstwa ks. G. Dzierżona nosi tytuł *Zakaz zawierania małżeństw mieszanych (kann. 1124-1125 KPK z 1983 r.)* – s. 463-477. *Wpływ osobowości dyssocjalnej na poważny brak rozeznania oceniającego* to tytuł przedłożenia ks. Stanisława Paździora (s. 479-493). Ostatni – siódmy artykuł tej części książki, autorstwa ks. Z. Janczewskiego, omawia *postanowienia II polskiego Synodu Plenarnego dotyczące problematyki sakramentów świętych* (s. 495-510).

Przedłożenia z zakresu prawa procesowego zawiera część s z ó s t a książki pamiątkowej. Znajdujemy tutaj następujące cztery teksty: ks. prof. H. Misztala, *Procesowy charakter dowodzenia w sprawach kanonizacyjnych* (s. 513-533); ks. prof. R. Szytchmiera, *Rozstrzygnięcie spraw w padkowych* (s. 535-550); ks. Z. Sucheckiego OFMConv, *Rola promotora sprawiedliwości w procesie karnym* (s. 551-579) i ks. T. Rozkruta nt. *Proces spomo-administracyjny w Kościele (aktualny stan zagadnienia)* – s. 581-596.

W s i ó d m e j część książki redaktorzy zamieścili cztery artykuły z *historii prawa kanonicznego*. Tę część otwiera przedłożenie ks. prof. W. Jemielitego nt. *Klasztory Zgromadzenia Księżąt Marianów w diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej* (s. 599-614). Ks. J. Gręźlikowski jest autorem tekstu *Ustawodawstwo synodalne diecezji wrocławskiej. Stan badań oraz postulaty badawcze* (s. 615-637). Artykuł nt. „*restitutio in integrum*” w *historii prawa kanonicznego* napisał ks. W. Kiwior OCD (s. 639-670). Natomiast p. prof. J. Zablocki jest autorem artykułu zatytułowanego *Prawo rzymskie na Wydziale Prawa Kanonicznego Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie* (s. 561-578).

Ostatnią – ó s m ą część prezentowanej książki redaktorzy zatytułowali *Varia*. Zawiera ona dwa artykuły: p. prof. J. Bleszyńskiego pt. *Nadania utworów w radiu i telewizji w świetle art. 21 ust. 1 i 2 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych* (s. 681-694) i ks. prof. Cz. Rychlickiego zatytułowany *Podstawa wartości w kulturze* (s. 695-718).

W sumie prezentowana księga jubileuszowa zawiera 31 artykułów o tematyce bardzo bogatej i treściowo różnej, podejmującej aktualne zagadnienia prawne, jak i omówienia z dziedziny historii prawa kanonicznego. Od strony edytorskiej jest dziełem dobrze wydanym, aczkolwiek przydałaby się lepsza korekta, np. w samym tytule widzimy już błąd – „księga pamiątkowa” – zamiast „pamiątkowa”. Nie umniejsza to jednak wartości merytorycznej książki, która jest na wysokim poziomie, dzięki autorom pragnącym włączyć się swoimi przełożeniami w obchodzony przez Wydział Prawa kanonicznego UKSW jubileusz Dziekana i Profesora. Większość artykułów jest autorstwa profesorów i pracowników naukowych i dydaktycznych Wydziału Prawa Kanonicznego UKSW, do ich grona dołączyli inni zaprzyjaźnieni z Jubilatem profesorowie – autorzy: ks. prof. J. Dyduch – rektor Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie; ks. prof. A. Kość – prodziekan Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji KUL; ks. prof. J. Krzywda – prodziekan Wydziału Teologicznego Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie; ks. prof. H. Misztal i ks. prof. S. Paździor z Wydziału Prawa Prawa Kanonicznego i Administracji KUL; ks. dr hab. T. Rozkrut z Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie; ks. prof. Cz. Rychlicki z Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu; ks. dr M. Saj – wykładowca Wyższego Seminarium Duchowne-

go OO. Redemptorystów w Tuchowie; ks. prof. Z. Suchecki z Wydziału Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Laterańskiego w Rzymie; ks. prof. R. Sztymmler z Wydziału Prawa Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie; prof. J. Zabłocki z Wydziału Prawa UKSW i ks. prof. B. W. Zubert z Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji KUL.

Lektura przytoczonych wyżej z tytułów przedłożeń i artykułów, jakże merytorycznie ważnych i bogatych, jest bardzo interesująca i odkrywczą, stąd warto sięgnąć do prezentowanej książki jubileuszowej, która jest kopalnią wiedzy z zakresu różnych dziedzin prawa kanonicznego. Wielość zebranych opracowań ujętych w jednym tomie i to znaczących autorów, podejmujących aktualne i ważne tematy kanoniczne, teoretyczne i praktyczne, daje czytelnikowi możliwość dotarcia do fachowej wiedzy prawniczej i jednocześnie przybliża osobę Dziekana Wydziału Prawa Kanonicznego UKSW w Warszawie.

Stąd z uznaniem należy odnieść się do podjętej przez Wydział Prawa Kanonicznego UKSW, a szczególnie redaktorów książki – ks. prof. Józefa Wroceńskiego – prodziekana Wydziału, dr Bożeny Szewczul i ks. mgr Andrzeja Orczykowskiego, inicjatywy zredagowania i wydawania tego rodzaju publikacji, która zauważa i podkreśla dorobek naukowy i dydaktyczny oraz zasługi tego komu jest dedykowana, promuje środowisko uniwersyteckie i wydziałowe oraz jego pracowników naukowych, a także ubogaca polski rynek wydawniczy. Ważna jest także dla środowiska Księżę Marianów, z którego wyrósł Jubilat i które reprezentuje na Uniwersytecie.

Ks. Janusz Gręźlikowski

Zbigniew Janczewski, *Ustanawianie szafarzy sakramentów świętych w Kościele łacińskim i Kościołach wschodnich*, Warszawa 2004, ss. 310.

Chrystus zakładając Kościół jako wspólnotę zbawczą wyposażył go jednocześnie w środki zapewniające istotne formy jego życia i umożliwiające realizację zbawienia. Do nich zaliczyć należy sakramenty, które niosą ze sobą wewnętrzną łaskę, udzielaną przez ich sprawowanie, czyli wprowadzają w obszar życia nadprzyrodzonego. Tak więc przez sakramentalne znaki wspólnota Kościoła się realizuje prowadząc do zbawienia. Ciągłe nowi ludzie są do niej przyjmowani, a będący już jej członkami uzyskują pełniejsze w niej uczestnictwo. Sakramenty obejmują wszystkie ważniejsze etapy i momenty życia chrześcijanina. Stąd też niezmiernie ważną sprawą jest wprowadzanie wiernych w ten obszar życia nadprzyrodzonego, czyli sprawowanie sakramentów, albo inaczej ich szafarstwo. W związku z tym cieka-